

БУЗУРГДОШТИ КУРУШИ КАБИР ВА «ЭЪЛОМИЯИ ҲУҚУҚИ БАШАР»-И Ё ДАР ПАРТАВИ ПАЁМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ

Ношир: Ҳайати тадорукот Санаи интишор: 6 Феврал, 2025 - 11:52

[1]

(Паёми Президенти ҶТ аз 28.12.2024)

Пешвои миллат дар Паёми навбатии худ ба ММ МО Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28-уми декабри соли 2024 дастуру ҳидоят намуданд, то имсол 2550-солагии яке аз кишварсозони ниёгони мо Куруши Кабир ва «Эъломияи ҳуқуқи башар»-и ё дар сатҳи байналмилалӣ таҷлил карда шавад. Куруши Кабир воқеан, дар таъриху рӯзгору дунёи мо шахси ҳуввиятии мо ориёиҳо – тоҷикон-порсизабонон мебошад.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо ифтихор аз кирдору корнамоиҳо ва таъсири мардуми мо баҳри рушду тамаддуну афкори инсонӣ гузаштаи миллатамонро чунин шарҳ медиҳанд: «Халқи тоҷик табиатан халқи созандаву бунёдкор, оромтабиату нексиришт, шикастанфсу меҳнатдӯст аст. Дар хуни аҷдоии ё пархошҷӯйиву набардписандӣ ва ҷанг пеша кардан қариб набудааст. Ба сари касе аз рӯйи ҷагҷӯйиву зӯрварӣ теғ накашидааст ва ҳавову ҳаваси забт кардани кишварҳои бегонаро низ аз азал надоштааст. Ва агар ба ҷангу набардҳои хунин хеста бошад ҳам, ғолибан барои ҳимояи сарзамини поймолшуда, барои ҳифзи нангу номус шамшеру сипар ба даст гирифтааст. Мисли мурғи самандар дар оташи лашкаркашиҳои аҷнабиён борҳо сӯхта, боз аз нав эҳё гаштааст».

Сарнавишти мо ориёиҳо аз ҷумлаи саҳифаҳои басо рангину шигифтангези таърихи башар буда, аз асотиру ривоятҳои офариниш, “Авасто”-ву Зардушт, Эрону Тӯрон, Суғду Бохтар, асолати давлатдорӣи Пешдодиёну Каёниён, Ҳахоманишиёну Кӯшониён, Сосониёну Сомониён сарчашма мегирад.

Яке аз ситораҳои рахшони тамаддуни ориёӣ, ки ҳанӯз 2500 сол қабл аз ин ба қавли файласуфи бузурги немис Гегел ба оламиён усули мутамаддини давлатдориро эҳдо кардааст, Куруши Кабир мебошад, ки дар таърихи башарият номи ё бо давлатдориву афкори неки инсонҳои ҷовидон боқӣ мондааст.

Куруши Кабир ба нахустин империяи мутамаддини аҳди қадим бунёд гузоштааст, ки то замони лашкаркашию кишваркушоӣҳои Искандари Мақдунӣ дар таърихи тамаддуни башарӣ назире надошт. Империяи таъсисдодаи ё мутобиқи маълумоти катибаҳои Дорои Бузург ва муаррихони Юнони қадим чандин давлатҳои ҷаҳони куҳан – Порсу Мод, Бобулу Ошур, Мисру Финикия, Лидияву Урарту, Бохтару Суғд ва ғайраро дар қаламрави 22 вилоят муттаҳид намуда, дар ҳудуди се қитъаи олам – Осиё. Аврупо ва Африка доман густурда будааст. Куруши Кабир саромадони худро нисбат ба подшоҳони наҷиб ва табори ориёӣ мансуб медонад. Зиндагии пурҳангомаи ё саҳифаҳои хотирмону ибратомӯзи зиёде дошта, дар таърихи тамаддуни башарӣ бо сиёсати оқилонаи кишваркушоӣ, таъсиси империяи тавоноу мутамаркази ориёӣ, усули нави идоракунию шакли мукаммали давлатдорӣ, ислоҳоти умури сипоҳу низоми лашкар, густариши тиҷорату тадбирҳои роҳсозӣ, алаҳхусус, пойдоии адолату пуштибонии ҳуқуқи манзалати ҷумлаи халқиятҳои сокини қаламраваш шуҳрати ҷаҳонӣ пайдо кардааст.

Куруши Кабир дар миёни шоҳаншоҳони аҳди қадим яке аз хирадмандтарин, боинсофтарин, камозортарин ва дурандештарин шоҳаншоҳ буд, ки бо оини инсонпарварӣ, банданавозӣ, адолатпешагӣ ва тамаддунофариву давлатсозиаш нуфузи оламгир ёфтааст.

Куруши Кабир аз нахустин шоҳанхоҳонест, ки дар кишвардориву кишварсозӣ сиёсати оқилонаи давлатдориро пеш гирифта, эътиқоду ақоид ва дини миллатҳои ғайрро эҳтиром мегузошт. Ё ба ҳар кишваре, ки мерафт худоёни мазҳабҳои мухталифро ба расмият мешинохт, худро ҷонишини қонунии подшоҳони бумӣ эълон медошт ва аз рӯйи расму русуми онҳо подшоҳиро мепазируфт. Беҳуда нест, ки руҳониёни бонуфузи Бобул ёро ҳамчун писари худои олитабори бобулиён Мардук муаррифӣ намуда, ба тахти шоҳӣ нишастанашро бо хушнудии тамом истиқбол карда буданд. Ба ибораи имрӯз сиёсати давлатдории Куруши Кабир 2500 сол

аз ин муқаддам ба тарзи давлатдории дунявӣ асос ёфта буд. Шояд яке аз сабабҳои шуҳрати ҷаҳонӣ ёфтани империяи абарқудрати замони худ шудани давлати Форс дар пеш бурдани ҳамин сиёсати давлатдории дунявӣ нуҳуфта бошад. Барои мисол навиштаҷоти устувои гилиеро меорем, ки алҳол, дар осорхонаи Британия маҳфуз буда, Куруши Кабир дар он таассуроти ғолибият ва фатҳи Бобулро чунин сабт кардааст:

“Манам, Куруш. Шоҳи шоҳон, шоҳи бузург. Шоҳи неруманд... Вазъи дохилии Бобул ва маконҳои муқаддаси он қалби маро такон дод. Фармон додам, ки ҳамаи мардум дар парастии худӣ худ озод бошанд ва бединон онҳоро наёзоранд. Фармон додам, ки ҳеҷ як хонаи мардум хароб нашавад. Фармон додам, ки ҳеҷ кас аҳолии шаҳро аз ҳастӣ соқит накунад. Худӣ бузург аз ман хурсанд шуд ва ба ман, ки Куруш ҳастам ва ба писарам Камбуҷия ва ба тамоми лашкариён аз роҳи иноят баракати худро нозил кард”.

Бояд зикр намуд, ки Куруши Кабир зимни сиёсати давлатдорӣ ва тарзи дунявии тафаккур ҳадафҳои кишваркушоӣ ва густариш додани иқтисодии рӯзафзуни империяи Форсро пеш мебард. Ба қавли муаррихони аҳди қадиму қадид Куруши Кабир қабл аз ҳуҷум ба Бобул дар симои савдогарону тоҷирон, руҳониёни мазҳабҳои гуногун аз дастаи ҷосусони озмуда, тарғиботчиёни сиёсати худро ба он ҷо интиқол дода, намояндагони миллати мазҳабҳои азияткашидаро қаблан ба империяи Ҳахоманишиён дилгарм месохт. Куруши Кабир, алалҳусус, нисбат ба миллати Бани Исроил, ки аз замони Бухтуннаср дар асорати давлати Бобул буд, меҳрубонӣ ва инояти зиёде кардааст. Ӯ ашӯҳои гаронбаҳо ва зарфиёти тиллоиву нуқрагинро, ки ҳангоми хароб намудани маъбади яҳудиён дар Байтулмуқаддас ғорат шуда буд, ба ибодатхонаи яҳудиён бозгардонд. Гузашта аз ин, бо иҷозати Куруш аз 42 ҳазор нафар яҳудӣ, аз ҷумла, 7 ҳазор ғулому каниз барои таъмири таҷдиди маъбадҳои Байтулмуқаддас раҳсипор шуданд. Аз ин ҷост, ки эҳтиромии пайambarони Бани Исроил ба Куруш хеле зиёд буда, номи ӯ дар китоби муқаддаси онҳо чун фиристодаи Худо зикр шудааст.

Хусусан, дар аҳди Куруши Кабир, ки давраи марказиятбӣ ва дар қаламрави давлати бузурги Ҳахоманишиён муттаҳид шудани давлатҳои хурд, аз қабилаҳои парокандаи ориёнаҷод ва ориёизабони сарзамини Ориёнои Ғарбӣ ва Ориёнои Шарқӣ ба шумор мерафт, таъқибу сарқӯб кардани сақоиҳои кӯчманчии марказгурезу озодипараст авҷ гирифта, барои аз тохтутози онҳо эмин доштани сарҳадҳои шарқии империяи Ҳахоманишиён қалъаи истехкомии Курушкада бунёд мегардад.

Куруши Кабир, дар айни ҳол, маъбадҳои Бобулистон, Ошур ва Эломро таъмир намуда, ба онҳо назру ниёз ва қурбонӣҳои зиёде нисор месохт, халқиятҳои мухталифро барои баргаштан ба ватани аслиашон руҳсат меод. Вале бо вучуди ҳамаи ин ҷавҳари зӯрваронаи империяи Ҳахоманишиён ва сиёсати бузургдавлатии онҳо боқӣ мемонд.

“Воқеан таърихро хотираи инсоният меноманд. Афроде, ки аз сарнавишти миллат, таърихи гузаштаи сарзамин ва марзу буми аҷдодӣ, мероси бойи фарҳангӣ ва расму оини ниёгон, дастовардҳои бузург ва шахсиятҳои оламшумули қавму қабоили худ огоҳӣ надоранд, ҳеҷ гоҳ инсонии комил ва фарзанди барӯманди замони худ шуда наметавонанд. Ашҳоси аз решаи насаби хеш канда, одатан, аз хотираи таърихӣ, гузаштаи дур ва мероси фарҳангии миллати худ бенасіб монда, чун махлуқи худпараст, бемаъсулият ва бегонапарвар ба камол мерасанд ва гирифтори тафаккури ғуломона мегарданд.”

Давлати бузурги Ҳахоманишиёҳо, ки беш аз дусаду бист сол яке аз тавонотарин империяҳои ҷаҳонӣ буд, аз ҷумла, марзҳои Осиёи Миёна – Парфия, Хоразм, Суғд, Бохтар, Ҳирот, Сакистон ва ғайраро фаро мегирифт. Ин империяи абарқудрат баробари забт намудани кулли кишварҳои ҳамсоя барои ҳукмронӣ дар қаламрави роҳҳои баҳрӣ талаш меварзид.

Ҳеродот дар бораи лашкаркашиҳои Куруш ва устувор гардидани давлати Ҳахоманишиён сухан ронда, аз ҷумла, Лидия, Гиркания ва Парфияро мутеъ намудану ҷониби сақоиҳои ҳамсояи Гиркания лашкаркашидани ӯ маълумот дода бошад ҳам, аз бобати забт гардидани Бохтар чизе наметавонад. Пас аз фатҳи Лидия ба қавли Ҳеродот “..дар сари роҳи Куруш кишвари Бобул, мардуми Бохтар, сақоиҳо, мисриён қарор гирифта буданд, ки дар набардҳои зидди онҳо ӯ меҳост шахсан худаш сардорӣ кунад, аз ин рӯ, ба ҷанги зидди онҳо сарлашқари дигарро фиристод”.

Воқеияти таърихӣ низ тасдиқ менамояд, ки Куруши Кабир баъди бар зидди шоҳи Мод – Астият қиём намудан ва ӯро мағлуб сохтан, ба устувор намудани иқтисодии давлати Форс кӯшида, тақрибан аз солҳои 546 то милод пай дар пай аввал Парфия, Гиркания, Лидия ва давлатҳои юнонии Осиёи Хурдро забт мекунад. Сипас, барои бехатар намудани марзҳои шимолу шарқии қаламрави Форс кӯшида, тақрибан солҳои 545-540 то милод, яъне дар давоми бештар аз панҷ сол ба ҳудудҳои Марғиён. Хоразм, Суғд ва Бохтар, инчунин, сарзамини скифҳо (сақоиҳои резишгоҳи рӯди Омӯ ва канораҳои Сир) лашқар мекашад. Гумони ғолиб он аст, ки Куруши

Кабир баъди кишваркушоиҳо ва вусъат бахшидани ҳудудҳои шарқии империяи Форс қалъаи устувор ва истехкоми марзбонии Курукадаро дар ҳудуди Истаравшани қадим (ҳозира Ӯротеппа) бунёд гузоштааст, ки он дертар бо номи Курушкада (шаҳри Куруш) шуҳрат ёфтааст. Ҳадафи асосии сохтани Курушкада мустаҳкам намудани сарҳадҳои қисми шарқии қаламрави Форс ба хотири лашкаркашиҳои минбаъда. яъне дар оянда забт намудани давлатҳои пуриқтидори Бобулистон ва Мисри қадим буд.

Дар бораи лашкаркашиҳои Куруш ба марзҳои Осиёи Миёна сухан ронда, як ахбори хеле ҷолиби Ктесийро ёдовар шудан бамаврид аст. Ктесий меорад, ки ҷанговарони бохтарӣ ба муқобили Куруш азми қавии ҷангидан ва ҳифз намудани сарзамини худро доштанд. Вале Куруш ба пешвои ҷанговарони бохтарӣ худро ҳамчун ҷойнишин ва валиаҳди шоҳи Мод – Астиаг шинос намуда, онҳоро водор сохт, ки мартабаи подшоҳии ӯро бишносанд ва аз сари ҷангу хунрезӣ бигзаранд. Дар натиҷа бохтариён ба суханони ӯ эътимод баста, силоҳхояшонро фуру гузоштанд ва ихтиёран ба Куруш созиш бастанд.

Воқеан, мувофиқи ахбори Ҳеродот, баъди марги подшоҳи Мод Киаксар тоҷу тахт ба писари ӯ Астиаг менамояд. Астиаг қариб 35 сол подшоҳӣ намуда, аз дасти набераи худаш Куруши Кабир, ки фарзанди Мандана ном духтари Астиаг ва Камбучия ном ҳокими Парсумаш (номи собиқи вилояти Форс) буд, аз тахти шоҳӣ бенасиб мегардад. Куруши Кабир соли 550 то милод худро ба ҷойи бобояш Астиаг расман подшоҳи Мод эълон мекунад.

Ин амали Куруши Кабир аз ҷониби подшоҳони Миср, Бобул, Ошур ва Юнон чун силсилаи навбатии ба тахт нишастани яке аз намояндагони сулолаи Мод пазируфта мешавад. Чунони аз навиштаҷоти “Солномаи Набонид” бармеояд, Куруш ҳазинаи пурсарвати подшоҳони Модро аз пойтахти он Экбатон (Ҳамдон) ба вилояти Форс интиқол дода, ҳокимони миёнаҳои кишварҳои хурди Пармусашу Аншанаро аз фаромӯшхонаи рӯзгор ба арсаи таърихи башарият ҳидоят месозад.

Куруши Кабир баъди устувор намудани ҳудудҳои шимолу шарқии давлати Форс азми Бобул мекунад. Ба қавли Ҳеродот, яке аз лашкаркашони тавонои форсҳо – Осиёи Хурд ва Куруши Кабир Осиёи Пешро тахти нигини худ овардаанд. Соли 539 то милод қушунҳои Куруши Кабир азми Бобул намуда, ин давлати пуриқтидорро хеле ба осонӣ шикаст медиҳанд.

Э. Раҳмон дар иртибот ба давлату давлатдорӣ ва афкори сиёсӣ ҳуқуқии ниёгони мо, ки инсонпарвариву инсондӯстӣ сарчашмаи ташаббусу иқдомоти таърихан азалии бунёди онҳост, чунин менигорад: «Таърихи ҳазорсолаҳои дуру наздик гувоҳ аст, ки оини давлату давлатдорӣ тоҷикон саҳтиҳои хорошикани таназзулу эҳё шуданро борҳо аз сар гузаронда, аз дунболи ҳар шикасту инқирози чашмас, боз эҳёшавӣ ва камолоти афзунтарро ноил гаштааст. Ин рисолати таърихию, ки дар раванди давлатдорӣ ҷаҳон назир надорад, метавон фарҳанги давлатдорӣ тоҷикон номид».

Воқеан, табиист, ки дар таърихи башар дар ҳудуди ин сарзамин бохтариёну суғдиён, портиёну хоразмиён ҳамчун як қавми ориёинаҷод ташаккул ёфтанду таъриху фарҳанги хешро ташаккул додаанд.

Умумияти тамаддуни ориёӣ, ки ба қавмҳои ориёинаҷоди Ориёнои Шарқӣ низ (Бохтар ва Суғд) хос буд, ба ҳайати давлати ориёҳои Порс ҳамчун як қавми ҳамрешаву бо ҳам хеш ва аз ҷиҳати тамаддуни ориёӣ, умумияти забон, фарҳангу мазҳаб басо наздику як буданд, аз даврҳои аввал як тақдирӣ муштараки таърихию бунёд гузоштаанд. Дини яктопарастӣ, ки ҳанӯз дар оғози густариши хеш дар қаламрави давлати Бохтару Суғд моҳияти иҷтимоӣ сиёсӣ пайдо карда, аввалин давлатҳои мутамаркази ориёиёни шарқӣ – Бохтари қадим, 3 Суғд ва Хоразмро ба зинаи пеш расонида буд, тавассути тоҷирони бохтарию суғдӣ ва муғҳои зардуштӣ ба қаламрави Моду империяи ориёӣҳои Порс паҳн гардида, дар шакли дуалистӣ инкишоф ёфтааст.

Усулҳои идоракунии ва низоми коргузори империяи Ҳахоманишӣ, ки дар тули беш аз дусад сол яке аз бузургтарин империяи ҷаҳонӣ буд, аз тамаддун ва рисолати давлатдорӣ ориёӣ сарчашма мегирад, ки он назар ба системаҳои идоракунии давлатҳои пешгузаштаи Машриқзамин – Мисру Бобул, Ошуру Мод, Бохтару Суғд ва ғайраҳо афзалияту бартариҳо дошт.

Э. Раҳмон дар китоби худ «Тоҷикон дар оинаи таърих» (китоби дуюм) тибқи сарчашмаҳои таърихӣ чунин овардаанд, ки қаламрави империяи Ҳахоманишиён ба се қитъаи олам – Осиё, Аврупо ва Африко доман афрохта, аҳолии мутеъшуда, қариб бо 55 забон гуфтугӯ мекардаанд. Ҳеродот дар қатори 20 вилоят (сатрапиҳо)-и империяи Ҳахоманишӣ, ки баъзан, як давлати бузург (масалан, Миср, Ошур, Мод)-ро фаро мегирӣфт, ки дар айни рӯйхати 70 халқиятро, ки дар ин вилоятҳо мезистанд, овардааст.

Ба қавлу андешаи Б. Ғафуров «Тамоми давлати Ҳахоманиширо бо вилоятҳои молиётдиҳандаи

ҳарбӣ, яъне сатрапихо» идора мекарданд. Бо маълумоти Ҳеродот шумораи ин вилоятҳо дар аҳди Дорои I (522-486 пеш аз милод) ба 20 адад мерасид. Волиҳо, ки бевосита ба подшоҳ итоат мекарданд, аксаран, аз байни форсҳо таъин карда мешуданд. Вазифаи волӣ, асосан, аз ҷамъовариҳои андоз ва ниғаҳдориҳои қушун иборат буд.

Қабл аз замони давлатдории Дорои I, одатан, кишварҳои забтшуда ба ихтиёри амалдорони маҳаллӣ ё ҳокимони собиқе гузошта мешуданд, ки сари итоат фуру овардаанд. Мувофиқи ислоҳоти Дорои I барои идоракунии ҳар як вилоят се амалдори воломақом - волӣ, девондори шоҳ ва сипаҳсолор таъин мегардид, ки онҳо ба якдигар мутеъ набуданд ва ҳар кадомашон бевосита ба ҳокимияти марказии шоҳаншоҳ итоат мекарданд.

Муҳаққиқи таърихдон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар асари худ – «Чеҳраҳои мондагор» аввалин чеҳраи мондагори таърихро дар китоби худ, аз Куруши Кабир оғоз намудааст, ки ин шахсияти таърихӣ дар тамаддуни ориёӣ ҳамчун асосгузори нахустин империя дар таърихи башар номбар мешавад, муаррифӣ менамояд. Дар заминаи сарчашмаҳои бозтағйимоди таърихиву бостоншиносӣ, маълумотномаҳои катибаҳо, муаллифи китоб собит месозад, ки Куруши Кабир, маҳз, тавассути сиёсати оқилонаи кишваркушоӣ, сабку услуб ва тартиби нави идоракунии давлат, адолатҷӯӣ, ободгарӣ ва муҳимтар аз ҳама, бо эҷоди эълумияи худ, ки нахустин Эълумияи ҳуқуқи башар эътироф гардидааст, машҳуру номдор аст. Муаллифи китоб тақдири имрӯзаи тоҷиконро ба тақдири давлатдории Куруш монанд кардаанд. Аз ҷумла, «Руҳияи ваҳдату муттаҳидсозии миллат, пуштибонии сулҳу адолат, густариши тиҷорату иқтисодиёт ва бунёдкориву ободонӣ, ислоҳоти низомиву лашкар ва такмили идоракунии мамлакат аз назари муаллифи асар монандӣ ва ҳамоҳангии онҳоро муқаррар мекунад». Воқеан, сифатҳои ҳукуматдории Пешвои миллат аз Куруши Кабир сарчашмаи таърихӣ ҳуқуқи гирифтааст, ки чунин ҳамонандихоро мо дар иқдому ташаббус ва хусусиятҳои ифтихор аз ватану ватандориву миллатдӯстдорӣ, адолат ба мардум, масъулияти баланд дар назди ҳифзу ҳимояи марзу бум ва соҳибони он, пуштибонии забон, сулҳу ваҳдати мардуми меҳан ва мисли инҳо рӯйи кор омадаанд.

Ҳахоманишиён на танҳо озодии расму оин ва мазҳабу дин, балки забону расмулхати кишварҳои забтшударо пос медоштанд, ки мисоли равшани он «Катибаи Бесутун» шуда метавонад. Хати меҳи хати расмии давлати Ҳахоманишӣ буда, дар асоси хати меҳии бобули бо баъзе тағйироту иловаҳо падида омада, чун қадимтарин хати ориёии аҳди қадим то замони мо омада расидааст.

Муҳаққиқи тоҷик Бароти Абдураҳмон дар роман таърихӣ худ – «Куруши Кабир шоҳаншоҳи тамаддуновар» (китоби I) ва «Камбуҷия - Пирӯзӣ ва марг» (китоби дуюм), хонандаро аз нахустин Эълумияи ҳуқуқи башар, ки онро Куруши Кабир ба тасвиб расонидааст, ошно менамояд ва он сарчашма аз фарҳанги ориёӣ ва ақоиди инсондӯстиамон гирифтаву нахустин ҳуҷҷати таърихӣ аст, ки эътироми ҳуқуқ, озодии мазҳабу эътиқод ва ҳифзи дорони шахрвандонро пуштибонӣ кардааст. Ин Эълумия, ки бо номи «Устувонаи Куруш» машҳур аст, дар Осорхонаи Британия маҳфуз буда, шояд намунаи нахустини Эълумияи ҳуқуқи башар дар таърихи инсоният бошад. Ба назарам, матни ин эълумияро, ки бо хат ва забони бобули навишта шуда, тарҷумаи форсӣ-тоҷикии он бо саъй ва эҳтимоми олими шинохта Парвона Ҷамшедов ба таъб расидааст, овардан аз аҳаммият холӣ нест: «Манам Куруш, шоҳи шоҳон, шоҳи бузург, шоҳи неруманд, шоҳи Бобул, шоҳи Сумер ва Аккод, шоҳи чаҳор мамлакат, писари Камбуҷия — шоҳи бузург, навосаи Куруш, шоҳи бузург аз шоҳаи салтанати адабӣ, ки салтанаташ мавриди худоён ва ҳукуматаш ба дилҳо наздик аст. Вақте ки бе ҷангу ҷидол воридаи Бобул шудам, ҳама мардум қудуми маро ба шодмонӣ пазируфтанд. Дар қасри подшоҳони Бобул ба сарири салтанат нишастам. Мардук — Худои Бобул дилҳои наҷиби мардуми Бобулро мутаваҷҷеҳи ман кард, зеро ман ӯро муҳтарам ва гиромӣ доштам. Лашкари бузурги ман ба оромӣ воридаи Бобул шуд. Нагузоштам садама ва озоре ба мардуми ин шаҳру ин сарзамин ворид ояд. Вазъи дохилии Бобул ва амокини муқаддаси он қалби маро такон дод. Фармон додам, ки ҳеч яке аз хонаҳои мардум хароб нашавад. Худои бузург аз ман хурсанд шуд ва ба ман, ки Куруш ҳастам ва ба писарам Камбуҷия ва тамоми лашкари ман аз роҳи иноят баракати худро нозил кард. Подшоҳоне, ки дар ҳама мамолики олам дар сарзаминҳои худ нишастаанд, аз дарёи боло то дарёи пойин ва подшоҳони Фарб тамоман хироҷи сангин оварданд ва дар Бобул бар пойҳои ман бӯса заданд. Фармон додам, ки аз Бобул то Ошур ва Шуш ва Аккод... ва ҳамаи сарзаминҳои, ки дар он тарафи Дачла воқеанд ва аз айёми қадим бино шудаанд, маобидеро, ки баста шуда буд, бикушоанд. Ҳама худоёни ин маобидро ба ҷойҳои худ баргардондам, то ҳамеша дар он ҷо муқим бошанд. Аҳолии ин маҳалҳоро ҷамъ кардам ва манозили онҳоро, ки хароб карда буданд, аз нав сохтам ва худоёни Шумеру Аккодро беосеб ба қасрҳои онҳо, ки «шодии дил» ном доранд, бозгардондам. Сулҳу оромишро

ба тамоми мардум ато кардам».

Эъломияи мазкур падидаи комилан нави сиёсию фарҳангӣ буд. Ӯ ба мисли шоҳони пешинаи ин минтақа мағлубонро ғуломи худ эълон накард. Баръакс, Куруш олиҳиммати сиёсӣ, адолат ва инсондӯстии бемисл нишон дода, ба халқҳои мағлуб озодӣ ва кафолатҳои ҳуқуқӣ ато кард. Ин эъломияи башардӯстона, ки метавон нахустин санади кафолати озодии мазҳабу эътиқоди динӣ ва гузашта аз ин, эҳтироми ҳуқуқи шахрвандони гуногунмиллату мухталифӣ шумурд, аз тамаддуни ориёӣ сарманшаъ гирифтааст.

Шояд дар таърихи аҳди қадим ин эъломия нахустин иқдомест сӯйи ҷомеаи дунявӣю адолатпарвар. ки дертар тавассути рӯшанфикрони Юнону Рим ба Аврупо роҳ ёфта, заминаи ҷомеаи ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва башардӯстонаро паид овард.

Куруш сиёсатшиноси нуктасанҷ буд. Пеш аз ҳама гуна муҳориба, ӯ барои нарехтани хун ба рақибонаш бо кафолати амният, озодӣ ва бо шартҳои барои онҳо имтиёзнок бастанӣ сулҳро пешниҳод мекард. Танҳо дар сурати аз ҷониби муқобил қабул нашудани пешниҳодҳои ӯ даст ба ҷанг мезад. Баъди ғолиб баромадан кӯшиш мекард мағлубонро беҳуда озор надихад ва иззати нафси онҳоро паст назанад. Ӯ одамшиносу инсондӯст буд ва шахсони лаёқатмандеро, ки барояш содиқона хидмат мекарданд, қадр мекард ва ба онҳо мансабҳои калони давлатиро медод. Бештар ҳолатҳо ӯ подшоҳони мағлубшуда ва ба асирий афтодаро мебахшид. Шоҳи Лидия Крез, шоҳи Бобул Набонид ба ин мисол шуда метавонанд. Куруш дар ҳайати империяи худ қариб 70 қавму миллатҳои гуногунро муттаҳид карда, ба ҳамаи онҳо расман озодӣ ва баробарҳуқуқӣ ато намуд. Башарият метавонад имрӯз ҳам аз таҷрибаи инсондӯстӣ ва адолатпарвариӣ ин шахсияти беназир истифода барад. Таҷрибаи давлатдори Куруши Кабир ибратомӯз аст, мо бояд онро ҳамаҷониба омӯзем, зеро сохтори давлатии Ҳахоманишиён яке аз муҳимтарин тарзи ҳукуматҳои императории Аҳди бостон ба шумор меравад. Сазовори ёдоварист, ки ӯ бори нахуст чандин кишварҳо ва халқҳои ориёиро дар ҳайати як давлат муттаҳид намуда, барои ташаккули инкишофи забону фарҳанги ягонаи онҳо мусоидат намуд. Хусусан, дар аҳди Куруши Кабир, ки давраи марказиятбӣ ва дар қаламрави давлати бузурги Ҳахоманишиён муттаҳид шудани давлатҳои хурд ва қабилаҳои парокандаи ориёинаҷод ва ориёизабони сарзамини Ориёноӣ Ғарбӣ ва Ориёноӣ Шарқӣ ба шумор мерафт, таъқибу сарқӯб кардани сақоиҳои марказгурезу озодипараст авҷ гирифта, барои аз тохтутози онҳо эмин доштани сарҳадҳои шарқии империяи Ҳахоманишиён қалъаи истеҳкоми Курушкада бунёд мегардад.

Куруши Кабир 2500 сол муқаддам қавмҳои парокандаи ориёиро аз домани қуллаҳои Ҳимолой то қаторкӯҳҳои Қафқоз ва аз канори рӯди Сир то соҳилҳои баҳри Миёназамин таҳти парчами худ муттаҳид сохта, чун падари воқеан, – ориёинаҷодони Осие эътироф гардид.

Мо дар он давраҳои дур таҳти парчами Куруши Кабир на танҳо як давлати муқтадиру мутамарказ, балки тақдири муштарак, забону хати муштарак ва расму оини муштаракро бунёд гузоштем. Решаҳоямон тавъам буд ва оғози оғозҳоямон аз як сарчашмаи фарҳангии таърихӣ-тамаддуни ориёӣ об меҳӯрд.

Куруш сиёсатмадори оқил, пайрави илму ҳикмат, ростию адолат, ободонию созандагӣ буд ва худро чун “чӯпони раият” хонда, ба озодии дину мазҳаб ва баробарҳуқуқии халқиятҳои қаламраваш кафолат медод. Тақдири давлатдори Куруш ба тақдири давлати имрӯзаи тоҷикон басо шабоҳат дорад, ки руҳияи ваҳдату муттаҳидсозии миллат, пуштибонии сулҳу адолат, густариши тиҷорату иқтисодиёт ва бунёдкорию ободонӣ, ислоҳоти низоми лашкар ва такмили идоракунии мамлакат аз ҷумлаи ин монандиву ҳамоҳангиҳост.

Ман Куруш, аз дудаю дудмони Ҳахоманиш, шоҳи бузург, аз табори ориёӣ. Бо ёрии Аҳурамаздо ва роҳнамоии мардони наҷиб бар таҳти шоҳии Порс ва Мод нишастаам. Дар талиаи партави эзадӣ савганд меҳӯрам, ки ҷон ба гарав мениҳаму шоҳигарии тавоно, пурқудрат ва паҳновари Ориёиро барпо мекунам ва ростиро пеша месозам. Бигузур пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек ва дар партави хиради эзадӣ раҳнамои мо бошад.

Куруши Кабир пас аз 60 солагиаш ҳам чолокию нерумандии овони ҷавониро набохта буд. Дар зӯрозмоиҳои тан ба тан, набардҳои шамшерзанӣ, варзишҳои тирандозӣ ва пайкори аспдавонӣ кам таҳамтане бо ӯ баробар омада метавонист.

Аз қавли Ҳеродот юриши охиринаи Куруш бар зидди массагетҳои равона шуда буд, ки дар он тарафи Аракс (шояд Ому бошад) зиндагӣ мекарданд. “Маликаи массагетҳо зане буд Томирис ном, ки баъди марги шавҳараш ба ҷойи ӯ сарварӣ мекард. Куруш аввал сафирон фиристода аз малика Томирис хоҳиши занушӯ шуданро менамояд. Лекин Томирис пай мебарад, ки Куруш на ин ки қасди хостгорӣ, балки хостгории салтанати массагетҳоро дорад, пешниҳоди ӯро рад мекунад. Ҳангоме, ки ин ҳила кор надод, Куруш бо фавҷи сарбозони сершумор ҷониби рӯди

Аракс омада, бар зидди массагетҳо ҷанги ошкорро сар мекунад; барои убур намудани сарбозон ӯ аз болои дарё пулҳо (кӯпрукҳо) месозад. Массагетҳо дар ҷанг ғалаба ба даст овардаанд ва Куруш дар ин ҷанг кушта мешавад.

Муаррихони юнонӣ шаҳодат медиҳанд, ки ҷасади Курушро баъди як соли маргаш писараш Камбуция ба баҳои гароне харида, дар Пасаргад (пойтахти нахустин империяи Ҳахоманишиҳо) дафн мекунад. Мақбараи Куруши Кабир дар Пасаргад то кунун маҳфуз аст, ки чун нишонае аз он рӯзҳои куҳан ба ёдгир мондааст.

Дар замони Ҳахоманишиён аввалин бор дар таърих шакли оқилона ва башардӯстонаи муносибати халқҳо, гурӯҳҳои этникӣ, пайравони оину мазҳабҳои мухталифи динӣ ва мактабҳои гуногуни илмию фалсафӣ тарҳрезӣ ва корбаст гардид, ки барои мову шумо ҳатто, имрӯз низ ибратомӯз мебошад. Вақте ки Куруши Кабир соли 539 то милод шаҳри Бобул – пойтахти давлати муқтадири Бобулистонро фатҳ кард, бар хилофи шоҳони аҳди бостон, ки маъмулан, ба куштору ғорат мепардохтанд, ӯ эълomiaе интишор сохт, ки дар он ҳифзи ҷону мол ва озодии эътиқоди динии шаҳрвандон кафолат дода мешуд.

Яке аз сарчашмаҳои таърихӣ, ки ҳуқуқу озодиҳои инсониятро ҳифзу ҳимоя мекунад, ин Эълomiaи ҳуқуқи башари Куруши Кабир мебошад. Ин Эълomia соли 539 пеш аз милод аз тарафи шоҳ Куруш, ки асосгузори давлати Ҳахоманишиён мебошад, қабул карда шудааст. Ин Эълomia манбаи асосии он афкори ақидаҳои мардуми ориёист, ки барои ҳифзу ҳимояи ҳуқуқи инсонҳо сарчашмаи нахустини таърихӣ буда, он эҳтироми ҳуқуқу озодиҳо ва мазҳабу дин ва дороии мардумонро пуштибонӣ мекунад. Эълomiaи мазкур бо номи «Устувонаи Куруш» машҳури олам гардидааст, ки ҳоло дар осорхонаи Британия маҳфуз мебошад.»

Дар ҳақиқат, аз сарчашмаҳои таърихӣ бармеояд, ки Эълomiaи ҳуқуқи башари Куруши Кабир дар замони бостон комилан падидаи нави сиёсӣ буд, зеро Куруши Кабир бар хилофи шоҳони пешина, мағлубонро ғуломи худ накардаву ба онҳо озодӣ ва кафолатҳои ҳуқуқӣ пешниҳод кардааст. [2, 16-19].

Ин Эълomiaи башардӯстонаро метавон санади кафолати озодии мазҳабу эътиқоди динӣ ва гузашта аз ин, ҳуқуқи шаҳрвандии гуногунмиллату мухталиф шуморид, ки он аз тамаддуни ориёии мо сарчашма гирифтааст. Куруш сиёсатшиноси нуктасанҷе буд, ки ӯ заминаи ҷомеаи ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва башардӯстонаро гузоштааст ва ин иқдом сарманшаи санадҳои ҳуқуқии равшанфикрони Юнону Рим гардидааст. Куруш тибқи Эълomiaи худ нарехтани хун дар набардро пешниҳод мекарду тавсия меод, то шахсони лаёқатмандро қадрдонӣ намоянд. Муаллиф равшан баён мекунад, ки Эълomiaи Куруши Кабир яке аз манбаҳои муътабари давлати Ҳахоманишиён аст, ки дар он ҳуқуқ ба манзил, ҳуқуқ ба моликият, баробарҳуқуқии инсонҳо возеҳ дарҷ ёфтаанд.

Дар Эълomiaи Куруши Кабир се арзиши демократиро метавон пай бурду дарк намуд, ки инҳо озодии дину мазҳаб, озодии интиҳоби ҷойи зист, поймол накардани ҳуқуқи каси дигар маҳсуб мешаванд ва мерос аз тафаккури башардӯстонаи ниёгони мо орпийетаборон мебошад.

Боиси тазаккур аст, ки ҳамин меъёрҳо дар муқаддимаи Эълomiaи умумии ҳуқуқи башар, ки 10-уми декабри соли 1948 қабул гардидааст, истифода шудаву барои тамоми кишварҳои узви Созмони Милали Муттаҳид сарчашмаи арзишҳои инсонӣ ва раҳнамои ҳуқуқӣ ба ҳисоб мераванд.

Эълomiaи ҳуқуқи башар баъди қабул гардидани миёни мардумони дигар низ нуфузу эътибор пайдо кардааст. Академик Бобочон Ғафуров дар «Тоҷикон»-и худ зикр намудаанд, ки «Ҳахоманишиҳо бар хилофи подшоҳони пешини замони Шарқи қадим нисбат ба оину мазҳабҳои соири халқҳо бо таҳаммул муносибат карда, ҳатто, маъбаду калисоҳои кишварҳои мухталифро ба мисли ибодатхонаҳои Бобулу Яхудистон дубора барқарор намуданд. Хусусан, асосгузори давлати Ҳахоманишиён Куруш шуҳрати зиёд пайдо карда буд. Форсҳо ӯро Ҷадди Бузург, бобулиҳо расули Худои Мардук, юнониҳо раҷули бузурги давлат ва яҳудиён наҷвие номида буданд».

Дар ҳақиқат, дар Эълomiaи ҳуқуқи башари Куруши Кабир, ки дар китоби Пешвои миллат сабт шудааст, суханони охири Куруш ба орзую омол ва ниятҳои Пешвои миллати мо Эмомалӣ Раҳмон монандӣ дорад, ки «Сулҳу оромиро ба тамоми мардум меорам»-ро ифода мекунад. Эмомалӣ Раҳмон дар бораи Куруши Кабир дар заминаи сарчашмаҳои муътамади илмиву таърихӣ муфассал бо забони фасеҳ аз таърихи зиндагӣ ва корномаҳои ҳикоят мекунад. Аз ҷумла, оид ба муҳорибаҳо, кишваркушоӣҳо, муносибатҳои дипломатӣ, бурду бохти Куруши Кабир, хулосаҳои илмии Сарвари давлат дар мавриди мақом ва манзалати Куруши Кабир раднопазир аст. Муаллиф Куруши Кабирро ҳаргиз дар қатори забткорону ҷаҳонкушоёни маъруфи олам - Чингиз, Темур, Искандари Мақдунӣ намегузорад. Зеро Куруши Кабир дар муҳорибаҳои лашкаркашиҳо ҳаргиз ба қатли ом роҳ наметод ва дар риояи ҳуқуқи инсон

беназир буд ва ӯро бунёдгузори аввалин давлати мутамаддини инсонӣ меҳисобанд. Хулосаи дигари Пешвои миллат дар китоб, ки низ бебаҳс аст, ин шухрати ҷаҳонӣ пайдо кардани Куруши Кабирро дар бунёди давлатдории дунявӣ дидаанд. Ба ибораи дигар, нахустин империяи пурқудрати давлати Форс ба шакли дунявӣ асос ёфта буд. Метавон собит намуд, ки роҳи пешгирифтаи Сарвари давлат ва усули давлатдорӣ дар кишвари мо дуруст ва барҳақ аст.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ ба муносибати 15-умин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид намуда буданд, ки “Гарчанде илми ҳуқуқшиносии мамлакатҳои Фарб қонунҳои асосӣ ва қонунҳои ин кишварҳоро ҳамчун манбаи нахустини пайдоиш ва эътирофи ҳуқуқу озодиҳои инсон мешуморад, вале миллати мо низ дар ҳалли ин масъала дар ҳошияи таърихи башар набудааст. Дар ин бобат, ёдовар шудан аз Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир, ки зиёда аз ду юним ҳазор сол қабл аз ин қабул гардида буд, кофист...”.

Ин огаҳӣ аз таърихи пурғановати миллатамон ва шахсиятҳои таърихиву машҳурамон моро ба он водор менамояд, то бо чунин афкори инсондӯстонаву умумибашарии сулҳҷӯена, ки дар вучуди гузаштагони мо реша доштааст, пайваста амал намуда, баҳри аҳлонияти оламиён ва зисту зиндагии бомарому осуда ва ҳуқуқу озодиҳои мардумон доим камар баста, дар фазои ваҳдатсарой умр ба сар барем, то намунаи беназир бар дигар кишварҳо бошем, ки ин ҳам ифтихори миллати мо аст. Дар Тоҷикистон боғи Куруши Кабир, имрӯз дар пойтахти мо бунёд гардидаву пайкараи ӯ фахру ифтихори миллати мо тоҷикон аст. Бояд ин макону боғи хушҳаво зиёратгоҳи ҳар тоҷикистониву тоҷикони Осиёи Марказӣ ва тамоми дунё бошад ва мо инро беш аз пеш бояд ташвиқу талқин намоем.

Зулфониён Раҳим
сардори шуъбаи номгузорӣ
ва танзими истилоҳоти КЗИНҲҚТ
31.02.2025

Баҳодиҳии муҳтаво: 1

Баҳои миёна: 1 (1 овоз)

Категория:

- [Ахбори рӯз](#) [2]

[3]

•

[4]

•

Манбаъ: <https://www.kumitaizabon.tj/tg/content/buzurgdoshti-kurushi-kabir-va-elomiyai-khukuki-bashar-i-u-dar-partavi-payomi-peshvoi-millat>

Пайвандҳо

[1] <https://www.kumitaizabon.tj/sites/default/files/field/image/IMG-20250205-WA0004.jpg> [2] <https://www.kumitaizabon.tj/tg/category/%D0%B0%D1%85%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D1%80%D3%AF%D0%B7> [3]

<https://www.kumitaizabon.tj/sites/default/files/gallery/IMG-20250205-WA0005.jpg> [4]

<https://www.kumitaizabon.tj/sites/default/files/gallery/IMG-20250205-WA0004.jpg>